

— 10. O emporji cf. Šumi: Nova Štifta . . . pp. 98—99. — 11. G. Cristinelli: Baldassare Longhena architetto del' 600 a Venezia, Padova 1972, p. 28. — 12. R. Wittkower: Santa Maria della Salute, Studies in the Italian baroque, London 1975, p. 152. — 13. *ibid.*, pp. 136—137. — 14. Lotz, o. c., p. 226. — 15. R. Wagner-Rieger: Il Palladianesimo in Austria, Bolletino CISAP, zv. VII, 1965, p. 87; U. Planner: Die Rochuskapelle in Mannersdorf an der March »Wutzelburg«, v tipkopisu zajeti referat na Umetnostnozgodovinskem inštitutu dunajske univerze 1968/69. — 16. Na primer reliefi na fasadi Scuole Grande di San Marco, ki naj bi bili po E. Hubala (Reclams Kunstführer, Italien, zv. II, Stuttgart 1965, p. 802) predstopnja Bramantejevega navideznega kora v S. Maria presso S. Satiro v Milanu. Imenovali bi lahko tudi poševno vrezani stranski oltar, ki ga je okoli 1540—50 naredil v beneški cerkvi San Salvatore Guglielmo dei Grigi. Motiv je v Benetkah postal priljubljen v času baroka. — 17. Šumi: Nova Štifta . . . , p. 99. — 18. O Vaccanu cf. V. Steska: Galerija ljubljanskih škofov, Glasnik presvetega Srca Jezusovega, Ljubljana 1938, p. 91. — 19. R. Matejčić: Barok u Istri, Rijeci i Hrvatskom Pri-

morju, tipkopisna disertacija, Zagreb 1976, p. 126. — 20. E. Hempel: Baroque art and architecture in central Europe, The Pelican history of art, Harmondsworth 1965, p. 71. — 21. Historia sztuki Polskiej, zv. II, Kraków 1965, pp. 341—342; E. Bassi — J. Howalczyk: Longhena a Polonia: La chiesa dei filippini di Gostyń, 7rte Veneta XXVI, 1972, pp. 250—262. — 22. Na primer paviljon, ki ga je na vrtu samostana v St. Lambrechtu na Štajerskem v letih 1646—48 postavil Domenico Sciascia (Die Kunstdenkmäler des Benediktinerstiftes St. Lambrecht, Österreichische Kunsttopographie, zv. XXXI, Wien 1951, pp. 145—146), tako imenovana »Mošeja« v avstrijskem Kremsmünstru (Stift Kremsmünster, I. del, Österreichische Kunsttopographie, Wien 1977, pp. 460 do 464) ali paviljon v Kroměřížu na Moravskem iz let 1666—69, — 23. Skubic-Trdan: Nova Štifta . . . , p. 26. — 24. *ibid.*, *passim*. — 25. Model cerkve je v župnišču v Novi Štifti. Cf. Železnik: Nova Štifta . . . , pp. 24—25. — 26. Skubic-Trdan: Nova Štifta . . . , p. 64. — 27. N. Šumi: Arhitektura sedemnajstega stoletja na Slovenskem, katalog razstave Umetnost 17. stoletja na Slovenskem, Ljubljana 1968, p. 76. — 28. cf. op. 12.

REFORMACIJA V RIBNICI IN OKOLICI

FERDO GESTRIN

Veliko duhovno, versko in kulturno, a nič manj družbeno in politično dogajanje, ki je bilo v 16. stoletju povezano z reformacijskim gibanjem, je na vsem slovenskem ozemlju močno zajelo vse družbene razrede in plasti prebivalstva. Dobilo pa je tudi samosvoje značilnosti, ki so zrasle iz neposrednih slovenskih razmer, čeprav so bile močne pobude in vplivi tudi od zunaj. Reformacijsko gibanje je zajelo seveda tudi Ribnico in okolico in razvnelo duha njenim prebivalcem; žal o njem še nismo v celoti in v podrobnostih poučeni. Vsekakor je bila Ribnica ne glede na to, kako močno se je razširila reformacija, eno izmed žarišč in središč tega gibanja v tem delu slovenskega ozemlja, kar je v veliki meri treba povezovati z zgodovinskim razvojem in stanjem ob začetkih reformacije.

Ribnica se je že zgodaj razvila v močnejše naselbinsko jedro v vsem ribniško-kočevskem podolju. Tu je nastala ena najstarejših prafar, ki je leta 1363 omenjena kakor nadžupnija in kjer je leta 1462 listinsko ugotovljena posebna arhidiakonija. Zajemala je veliko ozemlje od Velikih Lašč pa vse do Kolpe.¹ Tu

je verjetno še pred ortenburško kolonizacijo Kočevske nastal trg, o čigar nastanku sredi Ribniškega polja ob potoku Bistrici in tam stoječem gradu in njegovem zgodnjem razvoju ne vemo pravzaprav ničesar. Vsekakor je Ribnica kot trg obstajala že pred letom 1377, ko se ji kot tržna naselbina priključi Kočevje, mesto od leta 1471, kar Ribnica v obravnavanem obdobju ni bila.² V 14. stoletju, ko se je Kočevsko z nemško kolonizacijo gosteje poselilo, je važna povezava Ribnice prek Raščice, kjer je obstajala mitnica že leta 1318 in na kateri so bili Novomeščani po ustanovni listini leta 1365 oproščeni od plačila mitnine, še pridobila na pomenu z novimi smermi proti jugovzhodu. Ena teh za Ribnico važnih poti je šla prek Kočevja na Štalcarje, mimo Kostela, kjer se je v začetku 16. stoletja pojavila mitnica, na vas Faro in do Broda na Kolpi ter dalje proti Reki. Druga pa je vodila čez Cvišlarje, kjer so v 16. stoletju pobirali kočevsko mitnino, Knežjo Lipo, kjer je bila mitnica na meji med kočevskim in poljanskim gospostvom, dalje na Poljane, Stari trg do Kolpe oziroma Vinice, kjer je v 16. stoletju tudi bila mit-

ninska postaja, in dalje v hrvatske dežele. S temi potmi so še porasle povezave Ribnice v zahodni oziroma severozahodni smeri čez Sodražico na Cerknico oziroma prek Velikih Lašč in Raščice na Cerknico in od tam dalje proti morju in Italijo, prav tako pa od Raščice proti dolini reke Krke oziroma proti Ljubljani in od tam na vse strani.³ S temi potmi je bila Ribnica s širšo okolico že v poznem srednjem veku in seveda tudi v 16. stoletju trgovsko prometno tesno povezana s širše pomembnimi potmi iz hrvatskih dežel in Kvarnerskega zaliva proti zahodu bodisi prek Blok ali prek Ljubljane.

Po teh poteh se je odvijala trgovina Ribnice in njenega širšega območja, v katero so se vključevali ne samo tržani, marveč tudi številni podložni kmetje, ki jim je postajala domača obrt in krošnjarijenje oziroma trgovina dodatni vir zaslužka. Trgovali so z domačimi pridelki in proizvodi, živino, platnom, lesom in suho robo ter lončarskimi izdelki, kožami in krznom ter še kaj; po drugi strani pa s soljo in drugimi obmorskimi pridelki in proizvodi, a tudi z dragocenim in luksuznim blagom. Posebno mesto v tej trgovini, še zlasti v kmečki trgovini, je dobila prodaja živine, platna in suhe robe s privilegijem, ki ga je izdal leta 1492 cesar Friderik III. Z njim so Ribničani in Kočevjarji dobili poleg drugega pravico trgovati po tujih deželah z raznimi lesenimi predmeti, s suho robo.⁴

Trgovina je seveda v 15. stoletju in še prek srede naslednjega stoletja precej nihala, med drugim tudi zavoljo konkurence sosednjih trgov in mest in še posebej zaradi pogostih turških vpadov (še npr. 1528, 1546, 1558/9, 1564), ki so pustošili v ribniški deželi in Ribnico večkrat požgali. Verjetno gre s temi nihaji povezovati tudi pridobitev letnega sejma, ki ga je cesar Ferdinand I. leta 1539 dovolil Ribnici.⁵ O povečani trgovini v drugi polovici 16. stoletja, ko so ponehali turški vpadi, pa morda govorijo naslednja dejstva: tržnino v Ribnici na tedenskih sejmih je po urbarju iz leta 1573 pobiralo ribniško gospostvo, ki je imelo pravico pobirati mitnino tudi po vsem ozemlju gospostva; Ribničani pa so jemali mitnino na poti v smeri proti Gorenji vasi in pa na koncu trga proti Goriči vasi v obliki cestnine od vseh tovorov blaga.⁶ Prebivalstvo ribniškega območja si je tedaj še v večji meri kakor v 15. stoletju iskalo dodatni zaslužek tako v domači obrti kakor v trgovini in krošnjarijenju ter v tovarništvu, ki je še v 18. stoletju dajalo lep dohodek.⁷ O pomembnosti prometnih poti prek ribniškega območja in seveda o vlogi poklicne in kmečke trgovine govori tudi predpis iz leta 1553, po katerem so morali — v zvezi z deželno-knež-

jim favoriziranjem Trsta — vsi tovarniki iz Kočevja, Ribnice, Dobropolja, Višnje gore in krajev na Blokah iti skozi Senožeče in Lokve, tam plačati mitnino in vzeti boletu, s katero so se na povratku morali izkazati v Postojni in na Planini.⁸

Pomen Ribnice tudi kot nadžupnije oziroma naddiakonata nam med drugim ponazoruje tudi dolgoletni obstoj sedemletne »latinske« šole, ki je obstajala morda že ob koncu 14. stoletja in ki so jo tudi v 16. stoletju obiskovali kar sorazmerno številni dijaki iz raznih dežel. Dajala je izobrazbo za duhovniški naraščaj, prav tako pa tudi izobrazbo za vpis na univerzo.⁹ Morda v zvezi s tem ne bo odveč omeniti, da je imel Peter Bonomo, humanist in poznejši prijatelj reformacije, tudi potem ko je postal tržaški škof, v letih 1497 do 1503 v svojih rokah poleg drugih cerkvenih služb še ribniško župnijo. Vendar jo je upravljal s svojimi vikarji, kar je bilo tedaj pogosto v veljavi, a prav tako pogosto vzrok za vrsto napak in nevednosti v cerkvi, ki so vodile tako k reformnim poskusom znotraj cerkve in k reformaciji sami.¹⁰

Ob cerkvenih razmerah, družbenih in političnih nasprotjih, ki so bila značilna za vse slovenske dežele v prvih desetletjih 16. stoletja, so se z začetki reformacije tudi v Ribnici in njenem območju začele širiti reformacijske misli. Kdaj je to bilo, iz dosedanjih znanih virov ni mogoče ugotoviti, lahko pa povemo nekaj več o domnevah, kako so prihajale in se širile na ribniškem ozemlju. Prve vesti o novem gibanju in protestantskih naukah so mogli prinašati ljudje, ki so s trgovskimi posli prehajali meje slovenskega ozemlja. To so bili ribniški tržani pa krošnjariji s suho robo, ki so s svojimi pohodi prišli tudi daleč v nemške dežele. Še v večji meri velja ta domneva, ko se je začela širiti reformacija v samih slovenskih krajih, še posebej v Ljubljani. S tem v zvezi za širjenje reformacije v Ribnici in njenem območju morda ni bilo brez pomena to, da je v Ljubljani širil protestantske nauke njihov ožji rojak Primož Trubar, oče slovenskega protestantizma, doma iz Raščice, torej kraja, ki zaradi mitnice ob eni izmed poti, ki so vodile Ribničane v svet, ni bil brez pomena za širjenje novih misli. Na drugi strani pa so nove nauke širili tudi tisti katoliški duhovniki na obravnavanem ozemlju, ki so bili nezadovoljni s stanjem v cerkvi in so, vsaj posamezni med njimi, v novem verskem gibanju želeli uresničiti tudi svoje osebne želje in potrebe. Prvi ribniški župnik in naddiakon, ki je bil vsaj neko dobo blizu lutrovskim naukom, je bil Andrej Majer, pred letom 1543 generalni vikar in stolni kanonik v Ljubljani.^{10a}

Na širjenje reformacije pa so vplivali tudi zemljiški gospodje, ki so kmalu sprejemali protestantske nauke ter v cerkvah, kjer so bili patroni, in na svojih gradovih, kjer so imeli tudi svoje predikante ali jih tam štiti, ustvarjali žarišča nove vere. Vendar moramo trditi, da so se začele uveljavljati reformacijske misli in protestantski nauki v Ribnici in njenem ozemlju v večjem obsegu šele po končanem obdobju kriptoreformacije na slovenskih tleh, po sredi 16. stoletja, in da je nekak vrh dosegla v 80 letih tega stoletja, kar bi mogli soditi po več vizitacijah tistega časa in poročilih vizitatorjev.

Kakor na splošno povsod v slovenskih deželah so šli tudi na ribniškem ozemlju v reformacijo pripadniki vseh družbenih razredov in slojev, vendar je bila njihova udeležba v njej zelo različna, po krajih neenakomerna, pa tudi po vsebini so se različno opredeljevali. Prevladovala je tako imenovana plemiško-meščanska lutrovska smer reformacije, v kateri so imeli vodilno vlogo fevdalci. Zavoljo nasprotja do plemstva se podložniki tudi tod niso širše opredeljevali za to smer reformacije, čeprav moremo slediti kmetom luteranom skozi ves čas, pač pa so se sorazmerno močno vključevali v sekto štiftarjev v začetku 80 let.

Že kmalu po sredi 16. stoletja je bila reformacija trdno zasidrana med fevdalci širšega ribniškega območja ali bolje na celotnem ozemlju ribniškega naddiakonata. Močno oporo je imela v gradovih Ribnica, Breg, Ortnek, Kočevje, Kostel, Nadlišek in še posebej na Turjaku. Njihovi lastniki Turjaški (Auerspergi), Lambergi, Berneški (Werneck), Galli, Moškoni in drugi so dajali reformaciji vso pomoč. Dajali so zavetje predikantom na svojem območju in jih tudi daljši čas vzdrževali na svojih gradovih, kjer so v tamkajšnjih kapelah opravljali protestantsko bogoslužje in pridigali »pravo« božjo besedo ne le za grajske ljudi marveč deloma celo za okolno podeželsko prebivalstvo (npr. na gradu v Ribnici, Bregu, Turjaku). Podpirali so jih gmotno in s svojim vplivom in močjo oziroma oblastjo omogočali opravljanje njihovih predikantskih dolžnosti. Turjaški so npr. na gradu Turjaku imeli predikante Jurija Dalmatina, Andreja Savinca in Janeza Znojilška in dajali Dalmatinu vso oporo pri prevajanju biblije itd. Še posebej so pospeševali širjenje reformacije s tem, da so na župnijah, kjer so imeli patronatske pravice, postavljali brez potrditve cerkvenih oblasti za župnike ali lutrovskim naukom privržene katoliške duhovnike ali predikante same. To še posebej velja za Turjačane, ki so tudi po več kakor tri desetletja

uveljavljali to prakso (npr. v župniji Škocjan pri Turjaku).¹¹

Vsa gospoda okoli Ribnice je bila še posebej naklonjena Primožu Trubarju, kar sodimo tudi iz povabila, naj bi Trubar v Ribnici opravil posmrtno slovesnost na trideseti dan (trizma) po smrti za pokojno Uršulo pl. Lamberg z Brega. Zadnje dni avgusta 1562. leta je Trubar res prišel v Ribnico, kjer je hotel pridigati v župnijski cerkvi sv. Štefana in opraviti posmrtno slovesnost. Toda ribniški župnik Majer, ki se je tedaj že odvrnil od Lutrovih nauk, mu je to preprečil. Na povabilo Berneških z Brega so se prisotni plemiči in Trubar napotili na to graščino, kjer je Trubar pridigal in opravil vse drugo. O tem dogodku je nekaj dni pozneje pisal Ungnadu in poudarjal, da je njegova pridiga na Bregu tako razdražila katoliške duhovnike, da so mu grozili s smrtjo.¹² Trubar je nato prišel v Ribnico še leta 1567, kakor bomo še videli.

Kako trdno je bilo plemstvo na ribniškem ozemlju v svojem verskem prepričanju, dokazuje vizitacija oglejskega vizitatorja Francesca Barbaro, poznejšega patriarha, ki je leta 1593, že v času protireformacije, pregledoval avstrijski del patriarhata. V svojem poročilu je zapisal, da je na svoji poti prišel tudi v Ribnico, ki jo je označil za znamenit kraj po številu duš in svojih cerkvah. V njej se je sestel s tedanjim ribniškim graščakom Adamom Moškonom, mogočnim in bogatim luteranom. V pogovoru ga je skušal spreobrniti, vendar pri tem ni imel uspeha.¹³

Novi veri in reformaciji so se več ali manj približali ali pa celo povsem prekinili s cerkvijo kar precej številni katoliški duhovniki na ozemlju ribniške župnije in naddiakonata, ki je tedaj obsegal še fare Kočevje, Mozelj, Kočevska Reka, Poljane, Osilnica, Kostel, Črmošnjice, Dobropolje, Škocjan, Bloke, verjetno Cerknica in Lož.¹⁴ Pojavljali so se še posebej tam, kjer so imeli Turjačani patronatske pravice nad župnijami oziroma cerkvami. O tem nam dovolj zgovorno govore posamezna vizitatorska poročila in razne rekatolizacijske akcije. Na mnogih župnijah so duhovniki, župniki, njihovi vikarji in kaplani, ki so bili kar številni, brali in pri pridigah ter bogoslužju uporabljali razne tuje in domače protestantske knjige. Zaradi njih so bili marsikateri odstranjeni z župnije in celo izobčeni, ker so vztrajali pri Lutrovem nauku. Poleg njih so na tem ozemlju delovali občasno ali nekoliko daljši čas tudi protestantski predikanti (npr. Dalmatin, Savinec, Znojilšek, Ivan Weixler, Ivan Dax, Krištof Fašareg, Marko Xilander, Nikolaj Murič, »šepavi predikant« iz Loža in še drugi), čeprav v sami Ribnici ni bilo stalnega deželnoštanskega

predikanta. Domnevati pa moremo, da so občasno prihajali na ribniško ozemlje predikanti iz sosednje Bele krajine in z novomeškega območja, zlasti Toplic, kjer se omenjata predikanta Kumperger in Vrbec.^{14a}

V ribniški fari, ki je imela tedaj vrsto podružničnih cerkva (npr. v Kočevju, na Hribu, v Dolenji vasi, Rakitnici, Nemški vasi, Hrvachi, Goriči vasi, na Gori, v Poljanah, Ortneku, Sodražici, Ravnah in še druge),¹⁵ in je župnik imel po več kaplanov,¹⁶ je bil prvi znani privrženec lutrovskega nauka, kakor smo že omenili, župnik Andrej Majer. Morda je bil prav zavoljo tega leta 1560 poklican pred neko stanovsko komisijo za presojo Trubarjevih spisov glede čistosti augsburške veroizpovedi s še mnogimi drugimi duhovniki, ki so bili blizu »resnici in augsburški konfesiji« (tudi župniki iz Črmošnjic, Kostela, Blok in Cerknice).¹⁷ Vendar je bil že leta 1562 zopet v katoliških vrstah in se je do smrti (1571) bojeval proti širjenju lutrovke vere. Njegov naslednik Peter Kuhar luteranstvu ni bil tako sovražen, čeprav se sam ni priključil reformaciji. V njegovem času so se protestanti v teh krajih zelo okrepili in so v ribniški župniji gospodarili bolj ali manj protestantski vikarji in kaplani, ki so brali ljudem s prižnice Kraljev prevod Spangenbergove postile, to je razlage nedeljskih evangelijev. Tedaj so odpadli od cerkve tudi nekateri drugi župniki v naddiakonatu. Kuhar je verjetno bolj skrbel za svoj ljubljanski kanonikat kakor za svojo župnijo in naddiakonat. Kuharjev naslednik Andrej Mešuta (Meruta, 1580—1583) pa je postal celo protestant in moramo njegov čas šteti za višek reformacije v Ribnici. Mešuta je bil po vizitaciji Pavla Bizancija (1581) in vizitaciji Polidorja de Montegnana leto kasneje izobčen in tudi zaprt zaradi protestantskih knjig, ki so jih našli v župnišču, in ker je vztrajal pri svojem verskem prepričanju. Njemu sledijo v času že začete protireformacije v habsburških deželah pravoverni katoliški župniki oziroma naddiakoni, izjema je morda bil le Luka Knafelj in pa posamezni vikarji, ki so nadomeščali župnike, in kaplani. Knafelj je namreč leta 1613 izgubil župnijo zavoljo neprimernega življenja in lutrovskega mišljenja.¹⁸

Reformaciji in lutrovskim naukom naklonjeni in od katoliške cerkve odpadli duhovniki se v tem obdobju javljajo tudi na drugih farah ribniškega naddiakonata. Taki so bili npr. v Kočevju Lenart Ziegelfest, Ivan Schweiger, Jernej Silvester in kaplan Janez Schneller, pozneje župnik v Dobropolju (od ok. 1571); v Kočevski Reki že omenjeni Janez Schneller; v Kostelu oziroma Fari je bil župnik poznejši predikant Ivan Weixler; v

Črmošnjicah župnik Gregor Pileator (Klobučar?), ki ga je poročil Janez Schneller; v Dobropolju je leta 1578 odpadel Luka (ali Michael?) Vrbec, ki pa se je kasneje vrnil v katoliško cerkev; v Škocjanu Matija Zalokar, Marko Alessandro, kaplan in vikar Andrej Savinec; v Cerknici Vincencij Penger, ki je bil kot luteran odstavljene šele leta 1593, a je ostal v kraju kot pisar mitninskega urada; a na Blokah je bil tak še v 90 letih župnik Ivan Wursnik (Uršnik), ki ga je odstavil ribniški naddiakon Andrej Stecher.¹⁹

To sorazmerno veliko število duhovnikov, ki so bili blizu Lutrovemu nauku in ki so se priključili reformaciji, in predikantov, ki so na ribniškem območju delovali, govori kar samo po sebi o precejšnji pripadnosti tamkajšnjega prebivalstva novim naukom. Tako za samo Ribnico kakor tudi za območje njene župnije in naddiakonata govorijo o tem tudi dosedaj znani, žal, maloštevilni in zelo pomanjkljivi viri, po katerih moremo slediti zgolj splošni razvojni črti reformacije.

Reformacijske misli in novo vero so ribniški tržani spoznavali verjetno že v prvi polovici 16. stoletja, vendar so se odkrito opredeljevali zanj šele pozneje, morda šele v 60 letih, ko je Ribnico dvakrat obiskal Primož Trubar. Prvič se je to zgodilo leta 1562, kakor smo že omenili in spoznali tudi vzrok za njegov prihod. Drugič pa je to bilo pet let pozneje. Takrat je Trubar prišel v Ribnico zagret od vneme, da bi s prevodom biblije za novo vero pridobil Turke in s tem odvrnil njihovo nevarnost od slovenskega ljudstva. (To so pričakovali dve desetletji pozneje tudi pripadniki sekte štiftarjev na ribniškem območju.) Poleg vseh drugih vzrokov in okoliščin je Trubarja v tej akciji vodila pot v Ribnico morda tudi zavoljo tega, ker je bilo njeno območje še vedno pod pritiskom turških napadov in bi hkrati z reševanjem ljudi iz te stiske utrjeval med njimi tudi lutrovski nauk in reformacijo. Trubar je misel o reformatorski akciji med Turki s prevodom biblije nosil že dolgo. Tako je zavoljo tega leta 1561 vodil s seboj v Nemčijo nekega mladega Turka. Pet let pozneje se je v Ljubljani o tem pogovarjal z ujetim Uzrain pašo, a tega leta (1567), preden je moral za vedno zapustiti rodno deželo, se je hotel v Ribnici pogovarjati s tam zaprtim turškim duhovnikom. Od njega je želel dobiti pojasnila o koranu (za dr. Jakoba Andreae), kako bi se dala prevesti biblija in novo vero razširiti med Turke.²⁰

V času župnika Kuharja in Mešute se je moralo število pripadnikov reformacije močno povečati, tudi niso več prikrivali svoje pripadnosti. V začetku 80 let je reformacija v Ribnici vsekakor doživljala svoj vrhunec,

ki je trajal približno desetletje dolgo. Leta 1581 je namreč oglejski vizitator Pavel Bizancij poročal nadvojvodu Karlu, da je — med drugimi mesti in trgi — tudi v Ribnici le malo katoličanov, a da so še ti proti obhajilu v eni podobi in proti birmi (kar so protestanti zavračali), da imajo duhovniki protestantske knjige. Le-te so seveda tudi uporabljali. Pri tem Bizancij ni mislil samo na župnika Mešuto, marveč tudi na njegovih pet kaplanov, od katerih so bili trije Ribničani (Jurij Krusin, Matija Nodelo in Matija Šišnjak) po eden pa je bil doma iz Kočevja in Loža. (Mislimo, da je v tem in tudi siceršnjem številu duhovnikov iz ribniškega območja videti vpliv tamkajšnje latinske šole.) Tedaj so vikarji in kaplani v Ribnici na prižnicah prebirali Kreljev prevod Spangenbergove postile in z njo razlagali nedeljske evangelije. Kakšno je bilo razmerje med tistimi, ki so bili protestanti oziroma blizu Lutrovim naukom, in tistimi, ki so še ostali katoličani, ne vemo. Lahko pa nekoliko osvetli to vprašanje Bizancijev podatek, da je bilo tega leta v vsej veliki ribniški župniji z mnogimi podružnicami le 500 obhajancev in samo 80 birmancev.²¹ Prav tako seveda ne poznamo, kakšen je bil družbeni sestav protestantov in njihov gmotni položaj v Ribnici.

Čeprav je moral župnik Mešuta po ponovni vizitaciji, ki jo je opravil Polidor de Montagnana leta 1583, že leta 1583 zapustiti župnijo in je v Ribnici nastopilo obdobje prevlade katoliški cerkvi zvestih župnikov, se zdi, da je bilo luteranstvo v vsem tem desetletju še vedno močno zasidrano v Ribnici. To moremo soditi po sorazmerno majhnem številu birmancev, ki jih izkazuje vizitacija Frančiška Barbaro v jeseni leta 1593. Tedaj je v Ribnici, tj. ribniški župniji, imel vsega skupaj le 124 birmancev (v Dobropolju 30 in v Cerknici le 12). V primerjavi npr. s Stično ali z Višnjo goro s 400 oziroma 457 birmanci je bilo to vsekakor zelo malo.²²

Toda kmalu za tem je moral nastopiti preobrat; protireformacijski ukrepi so se začeli hitro uveljavljati in reformacija je v Ribnici začela izgubljati tla med tržani. Dejstvo, da se leta 1597 kot dobra katolika označujeta ribniški sodnik Peter Zdravje in imenitni tržan Andrej Smrlak, je morda eno izmed znamenj za to.²³ Vsekakor je protireformacijski pritisk reformacijo med ribniškimi tržani dokončno strl leta 1615. Reformacijska komisija je v oktobru tega leta poklicala v Ljubljano vse še tedaj protestantske Ribničane, naj se sredi novembra zglase v škofijski palači; bilo jih je, mož in žena skupaj, manj kakor deset. Bil pa je med njimi tudi trški sodnik Peter Zdravje, ki je bil pred slabimi

dvajsetimi leti, kakor pravi podatek, še dober katolik. Vsi povabljeni so se klicu verske komisije podredili, na določen dan in čas res prišli v Ljubljano, pred komisijo, sprejeli katoliško vero in to s prisego potrdili. Poslej se luterani v Ribnici ne omenjajo več.²⁴

Širjenje reformacije med ribniškimi tržani, vpliv lutrovskim naukom naklonjenih duhovnikov in delo predikantov, a tudi pritisk protestantskega plemstva so vzrok, da je vaško podložniško prebivalstvo vsaj deloma sprejemalo novo vero. Vendar je bilo družbeno nasprotje med podložniki in fevdalci, ki so bili tudi na ribniškem območju vodilna sila reformacije, tako globoko in vztrajno, da število protestantov med kmečkim ljudstvom z redkimi izjemami ni bilo veliko, čeprav se je lahko tudi spreminjalo. Zdi pa se, da so protestanti na vasi v ribniškem naddiakonatu — seveda tam, kjer so bili — vztrajali vse do viška protireformacije, do delovanja verskih komisij.

Neposredno sliko o širini reformacije v vseh ribniškega območja moremo dobiti predvsem iz posameznih podatkov o obhajancih in birmancih, podatkih o številu protestantskih družin na vasi oziroma župniji in po splošnih ocenah stanja, kar vse dobimo v posameznih vizitacijskih poročilih. Čeprav so poročila naprotna, bi morda lahko trdili, da je bilo precej protestantov v škocjanski fari pri Turjaku, kjer so Turjaški kot patroni okoli 30 let postavljali luteranske duhovnike. Oglejski generalni vikar škof Pavel Bizancij je v zvezi z vizitacijo po tem delu patriarhata leta 1581 zapisal, da je bila večina ljudi v fari, čeprav jo vodijo luteranski župniki, vendarle katoliška; so pa prisiljeni, ker je župna cerkev v rokah protestantov, hoditi po zakramente, npr. krst, v druge, katoliške župnije.²⁵ Toda še leta 1598 se je škocjanska občina pritožila patriarhu, da je fara, ki je tedaj imela okoli 3000 duš, zaradi dejavnosti Turjaških postala zelo protestantska. Nekaj več pripadnikov luterstva je bilo morda tudi na ozemlju ribniške župnije, kar sodimo iz majhnega števila birmancev, ki jih navaja v Ribnici vizitator Frančišek Barbaro 1593. leta. Drugje po ribniškem naddiakonatu je bilo verjetno precej manj protestantov po vaseh. V Cerknici je že omenjeni Barbaro sicer birmal le 12 vernikov, toda v fari naj bi bilo samo še nekaj protestantskih družin. V Dobropolju se že leta 1581 omenja samo ena luteranska družina, toda obhajil v katoliški obliki naj bi bilo samo 90; leta 1593 pa je Barbaro tam imel samo 30 birmancev. Trditev o majhnem odmevu reformacije velja tudi za nemške vasi na Kočevskem.²⁶

Če je glede obsega razširjenosti Lutrovih nauk med kmečkim prebivalstvom precej nejasnosti, je povsem drugače z nenadno vzniklim pojavom sekte t. i. »novih« štiftarjev ali »martrarjev« (Neu erstanden Stifter oder Marterer, aberglaubischen Sect und Bruderschaft der Neuen Stifter, Neuen Stifters Orden). Ta se je v nekaterih krajih ribniškega območja zelo razširila. Nastajala je od leta 1583 dalje kot oblika idejnega odpora kmečkih množic proti fevdalcem pa tudi kot izraz verskih teženj ljudstva po globlji pobožnosti, po zveličanju, da po trpljenju na tem svetu dosežejo rajsko življenje v onostranstvu. Prirejali so procesije na kraje, kjer naj bi se posameznikom, ki so jih vodili, prikazali svetniki, Marija in celo Kristus sam. Gradili so na teh mestih kapele ali cerkve, za kar so zbirali denar, ne da bi zaprosili svetno ali duhovno oblast. Ustvarjali so posebne skupnosti, tudi v obliki bratovščin in se med seboj imenovali »brat in sestra«, gradili nekake oblike samostojnih cerkvenih občin z lastno organizacijo. Voditelji sekte, med njimi so bile tudi ženske, so s pridiganjem oznanjali božjo besedo. Z vsem tem je treba povezovati odpor proti uradni cerkvi in duhovščini, proti svetni oblasti, pa tudi upornost, ki se v njihovem gibanju kaže. Vsekakor so se fevdalci in oblasti zbal, da ne bi gibanje preraslo v pravi upor.²⁷

Kdaj se je pojavilo štiftarstvo, ki se je širilo s področja Planine, kjer je bila voditeljica Maruša, hči Andreja Pogerlica iz Planine in žena Lenarta Meduda, zgradila cerkev na Planinski gori, na ozemlju ribniške župnije in naddiakonata, je težko reči. V drugi polovici leta 1584 je bilo že močno razširjeno in srečamo štiftarje okoli Ribnice, Ortneka, Osilnice in Cerknice. Na širjenje je morda vplivalo tudi poslabšanje fevdalnih odnosov, ki ga v tem času poznamo vsaj na Kočevskem.²⁸ V Ribnici so že v začetku oktobra t. l. vzeli iz župne cerkve cerkveno razpelo in šli z njim na procesijo proti volji tedanjega katoliškega župnika Davida pl. Reiffenberga.²⁹ Prve dni decembra pa se je zbralo v Ribnici okoli 600 mož in žena ter proti volji istega župnika romalo na Planinsko goro k cerkvi že omenjene Maruše. To cerkev so oblasti kmalu za tem požgale in vse cerkvene posode zaplenile. Sredi istega meseca so se štiftarji zopet zbrali v Ribnici in tudi v Osilnici, kjer naj bi tudi mežnarji pridigali ljudem.³⁰ V istem času so se štiftarji pojavili tudi v Ortneku in okolici, kjer naj bi bilo v začetku januarja 30 privržencev te sekte.³¹

Kakor povsod drugje na Slovenskem so proti štiftarjem tudi na ribniškem ozemlju zelo odločno nastopile cerkvene in svetne

oblasti, protestantski stanovi oziroma fevdalci in deželni knez. Proti njim je deloval že omenjeni ribniški župnik in naddiakon, vendar se zdi, da brez večjih uspehov. Tedanji ribniški graščak je dal zapreti tri štiftarske voditelje in zaprosil oblasti za navodilo, kako naj z njimi ravna. Iz Ortneka pa je v začetku januarja 1585 poročal tamkajšnji gospod Krištof Moškon kranjskemu vicedomu, da so se tam pojavili štiftarji in se je bati, da se bodo še bolj razširili.³² O drugih neposrednih nastopih proti štiftarjem na ribniškem ozemlju dosedaj znani viri ne govore. Dejstvo pa je, da so skupni naporji vseh oblasti že v letu 1585 zadušili, strli štiftarstvo na obravnavanem ozemlju in se tam ni več pojavilo.

Z odločnimi protireformacijskimi nastopi v okvirih same ribniške župnije in naddiakonata (npr. zbori duhovnikov ribniškega naddiakonata, poostren nadzor ribniškega župnika po farah in cerkvah naddiakonata in dr.), z vizitacijami in ukrepi, ki so jim sledili, še posebej po letu 1593, nato z delom protireformacijske verske komisije, ki je, kakor smo spoznali, še leta 1615 nastopila proti zadnjim ribniškim protestantskim tržanom, in končno z deželnoknežjim izgonom protestantskega plemstva iz dežele leta 1628 je bilo konec reformacije na ozemlju Ribnice in njenega naddiakonata.

OPOMBE

1. A. Melik, Slovenija II/3, str. 447; A. Skubic, Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine, 1976, str. 786. — 2. A. Melik, o. c., str. 448; F. Zwitter, Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929, str. 14 sl. — 3. F. Gestrin, Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, Ljubljana 1965, str. 204; A. Melik, Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi, Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 58 sl.; I. Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja, Kočevski zbornik, Ljubljana 1939, str. 123; isti, Špeharska dolina in grad Poljane ob Kolpi, Ljubljana 1979, isti, Zgodovina kočevskega ozemlja od naselitve do leta 1941, str. 13; Kočevsko, Ljubljana 1956, str. 97. — 4. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1910 in dalje, str. 366, 405 sl.; I. Simonič, Kočevski zbornik o. c., str. 136. — 5. MHVK 4 (1849), str. 57. — 6. Prim. A. Skubic, o. c., str. 423. — 7. V. Simoniti, Obrambna organizacija pred Turki na ribniškem območju v 16. stoletju, Kronika 30 (1982), str. 103; V. Valenčič, Tovorništvo na Kranjskem, ZČ 35 (1981), str. 255 sl. — 8. I. Simonič, Kočevsko o. c., str. 97. — 9. J. Vrhovec, Der schwäbische Chronist Burghardt Zink und eine interessante Schule zu Reinfnitz in Unterkrain, MMVK 1900, str. 1 sl.; J. Gruden, Zgodovina o. c., str. 499. — 10. F. Kidrič, Ogrodje za biografijo Primoža Trubarja, Razprave 1, str. 188 sl. — 10a. A. Skubic, o. c., str.

111 sl. — 11. Prim. J. Gruden, Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem, IMK 17 (1907), str. 53 sl., 122 sl., 129; I. Simonič, o. c., Kočevsko, str. 109. — 12. Th. Elze, Primus Trubers Briefe, Tübingen 1897, str. 209; A. Dimitz, Geschichte Krains II, 1875, str. 269; M. Rupel, Primož Trubar, Ljubljana 1962, str. 150. — 13. J. Grufen, Zgodovina, o. c., str. 808. — 14. A. Koblar, Drobtinice iz furlanskih arhivov, IMK 1 (1891), str. 37. — 14a. J. Gruden, Zgodovina, o. c., str. 735; A. Koblar, Drobtinice, o. c., IMK 3 (1893), str. 249 sl.; P. Hitzinger, Beiträge zur Geschichte der Reformation in Krain, MHVK 1864, str. 1 sl.; MHVK 1867, str. 95. — 15. Prim. V. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain II, pogl. 8, str. 795 sl. — 16. J. Gruden, Doneski, IMK 17, str. 137. — 17. A. Dimitz, Geschichte o. c., str. 234. — 18. A. Skubic, o. c., str. 122 sl. — 19. Prim. J. Gruden, Doneski, o. c., str. 122 sl., 128, 129, 134, 137; isti, Zgodovina, o. c., str. 730 sl., 737 sl., 739 sl., 741 sl.; A. Koblar, Drobtinice, o. c., 2 (1892), str. 33, 37, 85, 86 sl.; 3 (1893) str. 200, 249; A. Skubic, o. c., str. 113, 116, 121 sl., 125 sl.; SBL 1, str. 116; SBL 9, str. 206. — 20. Th. Elze, Die Superintendenten der evangelischen Kirche in Krain während des sechzehnten Jahrhunderts, Wien 1863, str. 12, 26 sl.; L. Podlogar, Belokranjski reformatorji, DS 21 (1908), str. 269 sl.; M. Rupel, Trubar, o. c., str. 195; isti,

Nove najdbe protestantik, Ljubljana 1954, str. 68; I. Voje, O usodi turških ujetnikov v slovenskih deželah v 16. in 17. stoletju, ČZN 8 (1972), str. 259. — 21. J. Gruden, Doneski, o. c., str. 64, 137 sl. — 22. A. Koblar, Drobtinice, o. c., str. 17. — 23. IMK 1, str. 9; IMK 2, str. 77, 88 sl. — 24. A. Skubic, o. c., str. 135; prim. J. Parapat, Doneski k zgodovini kranjskih mest, Letopis MS 1874, str. 88. — 25. J. Gruden, Doneski, o. c., str. 122 sl., 200; A. Dimitz, Zur Geschichte der Reformation in Krain, MHVK 1863, str. 47 sl. — 26. J. Gruden, o. c., str. 128, 138; A. Kobler, Drobtinice, o. c., 3 (1893) str. 17; 2 (1882), str. 37. — 27. AS, vic. a. FI/135 Fragstrugkh darauf die Stifter oder Martterer zu der Alben sambt derselben Zehbrost Examiniert worden; A. Dimitz, Nachrichten über eine bisher wenig bekannte Religionssecte in Krain, MHVK 18 (1863), str. 86 sl.; F. Gestrin, Družbeni razredi na Slovenskem in reformacija, Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, str. 15 sl.; B. Grafenauer, Kmečki upori na Slovenskem, Ljubljana 1962, str. 261 sl. — 28. B. Grafenauer, o. c., str. 287 sl.; J. Gruden, Praznoverje in mistiške sekte v protestantski dobi, JMK 18 (1908), str. 65. — 29. AS, vic. a. FI/135 — 1584 oktober 9. — 30. A. Dimitz, Nachrichten o. c., str. 68; J. Parapat, o. c., LMS 1874, str. 88. — 31. MHVK 1863, str. 69. — 32. Ibidem.

ORGANIZACIJA OBRAMBE PRED TURKI NA RIBNIŠKEM OBMOČJU V 16. STOLETJU

VASKO SIMONITI

Po prvih osamljenih turških roparskih pohodih v slovenske dežele v začetku 15. stoletja (leta 1415 so Turki prvič šli mimo Ribnice proti Ljubljani)¹ je prišlo zaradi takratnih razmer na Balkanskem polotoku do njihove daljše prekinitve. Toda potem, ko je padla Bosna (1463) v turške roke, se je položaj popolnoma spremenil. V dolini reke Sane so se Turki približali najbližjemu mestu Kranjske — Metliki v Beli krajini — na manj kot sto kilometrov. Leta 1469 se je začelo obdobje najhujših turških napadov proti zahodu. Do 1483 so Turki plenili po slovenskih deželah okrog tridesetkrat. Vpadali so vsako leto, včasih celo po štirikrat letno. Do leta 1526 so vpadli še okrog petnajstkrat.² Kranjski deželni stanovi so za dvajseta leta 16. stoletja zelo jasno opisali položaj svoje dežele: »Poleg velikih napadov nastopajo tudi majhne skupine, ki se približajo skrivaj skozi gozdove, tako da jih nihče ne pričakuje. V zadnjih osmih letih je bila opustošena ena tretjina dežele. Gospo-

stvo Kostel ob Kolpi ima na primer od nekdanjih 300 le še sedem kmetij.«³ Marsikje v vaseh »ni ostal niti en plug.«⁴ Za trpljenje Ribnice in njene okolice pa je Valvasor zapisal v svoji znameniti Slavi vojvodine Kranjske: »Dedni sovražnik krščanskega imena in sosednji grozodejec je ta trg večkrat premagal in okoliške vasi v dimu zadušil, toda gradu se ni mogel nikoli polastiti; zato je v srdu vselej odvedel s seboj mnogo kristjanov v sužnost, vse oropal, nešteto ljudi posabljal in v vsem posnemal hudiča, tiranov očeta. Zaradi takih vpadov so žal v bridkem spominu leta 1480, 1528 v mesecu juliju, 1546, 1558, 1559 v januarju in februarju, 1564 in še mnogo drugih, v katerih so se Turki s svojo morilsko sabljo strašno znesli nad Ribnico in bližnjo okolico.«⁵

Zaradi postopnega napredovanja pri obrambni organizaciji pa postajajo vpadi redkejši (1542—1547, 1555—1560)⁶ in celo popolnoma prenehajo. Po nekaterih podatkih o